

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ (на прикладі спортивної термінології)

PECULIARITIES OF ENGLISH TERMS TRANSLATION (on the example of sports terminology)

Коробова І.О.,

orcid.org/0000-0001-8253-9330

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та іноземних мов

Національного університету фізичного виховання і спорту України

Останніми роками актуальним стає висвітлення подій у сфері спорту, поповнення методичного забезпечення освітнього процесу та нових досліджень і розробок із питань становлення та розвитку професійного спорту, а також забезпечення професійного та висококваліфікованого міжкультурного комунікативного процесу серед усіх учасників спортивної сфери, що зумовлює актуальність обраної теми. Мета дослідження – встановити специфіку та способи перекладу англійських термінів українською мовою на прикладі спортивної лексики загалом. Методи аналізу та синтезу теоретичного матеріалу дали змогу опрацювати теоретичну частину; методи систематизації та класифікації було використано для виокремлення способів перекладу з англійської мови українською; за допомогою описового методу проаналізовано конкретний фактичний матеріал; метод кількісних підрахунків дав змогу виявити частотність використання певного способу перекладу спортивної термінології.

Терміном називається спеціальне слово або словосполучення, котре вживається для точного вираження поняття з певної галузі знань. Серед зафіксованих спортивних термінів у Великому тлумачному словнику української мови наявні нечленовані (складаються лише з однієї морфеми) та членовані (із двома та більше морфемами). Особливості перекладу спортивної термінології з англійської мови українською варто розглядати з позиції функціонально-стильового призначення тексту, у якому вона вживається. Спортивна термінологія перебуває на межі термінологічного поля і загальнолітературної мови з огляду на своє соціальне та культурне значення, і, таким чином, залежить від контексту. Переклад термінів з англійської мови українською у сфері спорту найчастіше відбувається за допомогою тлумачення, транслітерації, еквівалентів, калькування, описового та змішаного способів. Перспективою подальших досліджень може бути дискурсивний аналіз текстів англійською мовою сфери спорту.

Ключові слова: спорт, термін, лексема, переклад, англійська мова.

At the present stage of mankind development covering events in the field of sports, replenishing the methodological implementation of the educational process, new research and development on issues of formation and development of professional sports, as well as ensuring a professional and highly skilled intercultural communication process among all participants in the sports sector become the enormous relevance. The purpose of the study is to establish the specifics and methods of translating English terms into Ukrainian on the example of sports vocabulary as a whole. Methods of analysis and synthesis of theoretical material allow to work out the theoretical part; methods of systematization and classification are to distinguish methods for translating; the descriptive method is analyzed the specific actual material; the method of quantitative calculations allow to identify the frequency of using a certain translating way of sports terminology.

The term is a special word or phrase to accurately express the concept of a certain field of knowledge. Among the sports terms in the Great interpretation dictionary of the Ukrainian language, there are available undivided (consist of only one morpheme) divided (with two and more morphemes). Peculiarities of sports terminology translation by English are considered in terms of the functional-stylistic purpose of the text to be used. Sports terminology is on the verge of the terminological field and the general literary language in its social and cultural significance and thus depends on the context. The translation of English sports terms into Ukrainian is carried out by interpretation, transliteration, equivalents, calculation, descriptive and mixed methods. Further research is in the aspect of discourse analysis of English sports texts.

Key words: sports, term, lexeme, translation, English.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку людства актуальним стає висвітлення подій у сфері спорту, поповнення методичного забезпечення освітнього процесу та нових досліджень і розробок із питань становлення та розвитку професійного спорту, а також удосконалення спортивної галузі, тому що спорт займає чільне місце як в Україні, так і в усьому світі. Постає потреба забезпечення професійного та висококваліфікованого міжкультурного комунікативного процесу серед усіх учасників спортивної сфери.

Незважаючи на наявні дослідження, питання, що стосуються перекладу спортивної термінології, залишаються не вивченими у повному обсязі, а це зумовлює актуальність обраної теми, адже терміни, пов'язані зі спортом, постійно збагачують українську літературну мову.

Постановка завдання. Мета дослідження – встановити специфіку та способи перекладу англійських термінів українською мовою на прикладі спортивної лексики загалом. Об'єктом дослідження є спортивна термінологія

як складова частина терміносистеми української та англійської мов. Предметом дослідження є особливості перекладу спортивних термінів з англійської мови українською. Матеріал дослідження взято із тлумачного словника сучасної української мови [1], словника спортивної та ігрової термінології А. Рума [24], сучасного електронного перекладного словника (ABBYY Lingvo) [22] й електронного Cambridge Dictionary [23].

Методи аналізу та синтезу теоретичного матеріалу дали змогу опрацювати теоретичну частину у галузі термінознавства та перекладознавства; методи систематизації та класифікації було використано для виокремлення способів перекладу з англійської мови українською термінів спортивної сфери; за допомогою описового методу проаналізовано конкретний фактичний матеріал; метод кількісних підрахунків дав змогу виявити частотність використання певного способу перекладу спортивної термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади творення і функціонування термінологічної лексики вивчали В. Даниленко, Г. Наконечна, О. Селіванова, Е. Скороходько, О. Суперанська, Н. Подольська та ін. Значна кількість мовознавців вивчають зародження та формування термінологічної лексики конкретної галузі, їх граматичну специфіку та семантичні особливості. Так, В. Марченко, А. Письмиченко, І. Чепіга досліджують будівельну терміносистему, Т. Михайленко, Я. Яремко – військову, Т. Панько – економічну, Т. Дячук – соціально-економічну, Л. Бантишев, О. Іовенко – суспільно-політичну, І. Верста – соціолінгвістичну, С. Кришталь – фінансову, О. Сербенська, М. Вербенець – юридичну, І. Козелко – мовознавчу. Питаннями теоретичних і практичних проблем перекладацьких трансформацій займалися Т. Корольова, О. Селіванова, В. Щетінкін та багато інших. Що ж стосується спортивної термінології, то вона є об'єктом вивчення таких українських мовознавців, як Л. Іващенко [19], Н. Кондратенко [4; 5], М. Паночко [7; 8], І. Процик [9] та Ю. Б. Струганець [13].

Виклад основного матеріалу. Щодо визначення поняття *терміна*, то єдиного не існує і сьогодні. Б. Головін і Р. Кобрін під терміном вважають слово чи підрядне словосполучення, яке має спеціальне значення, виражає та формує професійне поняття та застосовується у процесі пізнання й освоєння наукових і професійно-технічних об'єктів і відношень між ними [16, с. 5]. В. Даниленко під терміном розуміє слово (або словосполучення) спеціальної сфери вживання, що є найменуванням спеціального поняття

і вимагає дефініції [18, с. 15]. Терміном називається спеціальне слово або словосполучення, котре вживається для точного вираження поняття з якої-небудь галузі знання – науки, техніки, суспільно-політичного життя, мистецтва тощо [14, с. 158]. Нами було визначено термін як слово або словосполучення, що використовується у певній галузі знань.

На думку О. Реформатського, найсуттєвішими рисами терміна є обмежена сфера використання та точне співвідношення слова та предмета чи явища [20, с. 165]. Автори колективної монографії «Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія» (за редакцією І.К. Білодіда) найхарактернішу ознаку терміна вбачають у його однозначності в межах однієї термінологічної системи, до якої він належить. Це можливе лише у тому разі, коли термін виступає однозначним, але це не означає, що поза межами однієї сфери слово не може набувати інших значень, тобто проявляти свою полісемічну природу [18, с. 158].

Жодна природна мова у творенні термінів не може обійтися власними ресурсами, тому термінологія багатьох галузей знань використовує лексичні та словотворчі засоби високорозвинених літературних мов, поєднуючи національні й інтернаціональні елементи [11]. Прямі запозичення формують спільний лексичний фонд навіть у неспоріднених мовах, що сприяє взаєморозумінню фахівців із різних країн, однак надмірне захоплення чужими термінами ускладнює спілкування членів одного суспільства [2, с. 109].

Українська спортивна терміносистема почала формуватися із початком укладання словників із часів проголошення незалежності України, зокрема, вагомий внесок зробили словники: В.Г. Осінчук, І.К. Попеску «Визначення основних спортивних термінів фізичної культури і спорту» (1995); І. Янків «Словник-довідник труднощів перекладу спортивних термінів» (2000); укл. М.Д. Зубалій, В.В. Сіркізюк «Короткий спортивний словник-довідник» (2003); О.В. Боровська «Короткий тлумачний словник термінів галузі фізичної культури та спорту» (2003); І.В. Пущина, В.М. Зайцева «Сучасна українська спортивна термінологія» (2003); В. Наумчук «Словник-довідник з теорії та методики фізичного виховання» (2004); О.А. Свентьєв «Словник футбольних термінів» (2007); «Гімнастична термінологія» (2008) та багато інших [10, с. 94].

Вважаємо, що особливості перекладу спортивної термінології з англійської мови українською варто розглядати з погляду функціонально-стильового призначення тексту, у якому вона вжива-

ється. Так, В.С. Виноградов [15, 16–17] виділяє 6 основних функціонально-стильових типів текстів, серед яких – суспільно-інформативні (тексти газет, журналів, радіо та телебачення). Тексти цього типу розраховані на певний вплив суспільної думки, однак функція повідомлення інформації залишається в них основною і є такою, що формує типологію тексту. Особливістю термінів спорту та причиною їх виокремлення на тлі всіх інших є саме характер відносної еквівалентності з огляду на функціональну належність текстів, у яких вони вживаються. У зв'язку з цим постає питання еквівалентності перекладу [12, с. 167]. За В.С. Виноградовим, еквівалентність – це збереження відносної рівності смислової, семантичної, стилістичної та функціонально-комунікативної інформації в оригіналі та перекладі. Еквівалентність оригіналу та перекладу – це насамперед спільність розуміння інформації, що є у тексті, включаючи і ту, яка впливає не лише на розум, але й на відчуття реципієнта, і яка не лише експліцитно виражена у тексті, а й імпліцитно віднесена до підтексту [15, с. 18]. Тому під час перекладу спортивних статей потрібно корегувати стиль оригіналу; як наслідок, відбуваються різноманітні синтаксичні трансформації рематематичного характеру, що свідчить про відносну еквівалентність: *Manchester United's friendly at Preston on Saturday is the latest to be called off because of positive cases, while Norwich have been similarly impacted, Arsenal scrapped their US pre-season tour and Newcastle lost three goalkeepers to self-isolation for one fixture.* – У суботу у Престоні матч «Манчестер Юнайтед» став останнім, що був скасований через позитивні випадки через Covid, тоді і «Норвіч» зазнав подібного впливу, «Арсенал» скасував передсезонний тур до США, а «Ньюкасл» втратив трьох воротарів, що були відправлені на самоізоляцію¹ (переклад автора – І. К.).

Аналізуючи текстологічні аспекти перекладів фахових текстів спортивної тематики, Т. Іщенко акцентує на граматичних, лексичних, стилістичних та інших відмінних характеристиках між текстами мовою оригіналу та перекладу, що найбільш помітно у роботі з науковим (через «наявність вторинної експресивної функції в англійському науковому тексті та повну її відсутність в українському») та газетно-журнальним стилем («значна частка прагматичної адаптації з урахуванням прагматики реципієнта тексту») [3, с. 266].

Велика кількість невластивих іншим стилям лексичних поєднань та образне вживання слів (метонімії та метафори) у газетно-публіцистич-

ному стилі викликають певні труднощі перекладу текстів спортивної тематики, які полягають у відмінностях між метафоричними системами та відсутністю у мові перекладу характерних для мови оригіналу метафоричних образів [6].

Щодо термінів, то деякі дослідники пропонують розділяти спортивні терміни на три групи: загальноновживані слова, що отримали спеціальне значення у контексті спортивних заходів; загальноспортивні терміни, які існують у терміносистемах двох або більше видів спорту і мають спеціальне значення, істотно відмінне від загальноновживаних, або невластиві загальнолітературній мові лексеми; терміни, що застосовуються безпосередньо в одному виді спорту [6]. Так, класифікація Є. Гурєєвої [17, с. 115] включає такі тематичні групи: назви видів (acrobatics, aerobics, alpinism, archery, arm wrestling, athletics, auto cross-country, baseball, basketball, biathlon, boat racing, boxing, chekers, cross-country, cross-country skiing, cycle racing, football, golf, gymnastics, hockey, horse racing, hurdling, javelin throwing, judo, karate, marathon race, mountaineering, parachute jumping, pentathlon, polo, race, rally, relay-race, shaping, shooting, skating, skiing, struggle, sumo, surfing, swimming, tennis, volleyball, walking, windsurfing) і підвидів спорту (pursuit, mass start, individual race, sprint, relay у біатлоні); найменування діячів спорту (driver, marshal, referee; classic style skier, freestyle skier; pitcher, batter, catcher, goaltender); назви техніко-технічних прийомів (tactic, technique, overtake, braking, shooting); назви спортивних снарядів (javelin, muffler, shot, stick, weight); назви транспортних засобів (bicycle, canoe, ski); назви порушень і штрафних заходів (penalty); назви місця діяльності, зон і кордонів (tennis court, stade velodrome, the blue line); назви видів змагань і їх частин (tournament, championship, inning, overtime, play off); назви амуніції (trapper, flipper, headgear); назви міри, величин і статистичних категорій (gol); назви якостей спортсменів (endurance, sharpshooting, plasticity); назви способів і результатів підготовки спортсменів до змагань (training, warming up, stretching); назви спортивних об'єднань (team, league); назви звань і розрядів (master of sports, first-class sportsman, merited coach); суддівські терміни контролю на змаганнях («box!», «out!», «ball!»).

Серед зафіксованих спортивних термінів у Великому тлумачному словнику української мови наявні нечленовані та членовані лексеми. Нечленованими є лексеми, щокотрі складаються лише з однієї морфемі (невідмінювані слова, що

¹ Усі приклади речень наведено із сайту <https://www.bbc.com/sport>

збігаються з кореневою морфемою); членованими – лексеми із двома та більше морфемами.

На думку деяких науковців, терміни належать до категорії тих лексичних груп, які зазвичай мають повний збіг лексичного значення у різних мовах, наприклад, термін *стипльчез*. *Steeplechase – a long race in which horses or people have to jump over fences, bushes, etc., either across the countryside or, more usually, on a track* [23]. – *У легкій атлетиці – це біг на 3 тисячі метрів, коли спортсмени загалом долають 7 штучних водних перешкод і 28 бар'єрів на маршруті, а в кінному спорті – долають природні перешкоди. Походить від англійських слів *steeple* – дзвіниця й *chase* – гонка* (пояснення автора – І. К.). Щоб зрозуміти семантику слова, доводиться її описувати. Оскільки термінолексема *стипльчез* належить до безеквівалентної лексики, то у всіх мовах існує однаковий термін *стипльчез*.

Однак зустрічаються у мові слова-терміни, що характеризуються багатозначністю. Великий тлумачний словник української мови визнає такі лексеми і як спортивні терміни, і як слова широкого вжитку та терміни, що входять до складу інших терміносистем, наприклад, *score* – «рахунок», «оцінка» (дзюдо), «сума балів» (легкоатлетичне багатоборство); *draw* – «жеребкування» (у видах спорту, у яких суперника визначають цим методом), «нічия» (футбол), «постановочний кидок», малювати, тягнути.

У теорії перекладу аксіоматичним є твердження про те, що переклад ніколи не обмежується вибором із числа тих елементів, які зафіксовані у словниках як еквіваленти певному слову оригіналу. У практиці перекладацької діяльності зустрічається багато випадків, коли використовуються слова, безпосередньо не передбачені словником, тому що він неспроможний передбачити всі конкретні сполучування слова, у які воно потрапляє і які урізноманітнюють його зміст [21, с. 170]. Стає очевидним, що загальноживана лексика і термінологія знаходяться у семантичній єдності.

Існують також лексичні одиниці, котрі не мають наявних ознак спортивного терміна і термінологічних властивостей набувають лише у контексті, наприклад, *runway* – «злітна смуга» (авіація), але «зона розбігу» (легка атлетика); *postman* – «листоноша», але «центровий» (баскетбол); *travelling* – «подорож», але «пробіжка» (вид порушення у баскетболі та гандболі).

Переважає більшість термінів спорту належить до інтернаціональної лексики. Як

показує аналіз джерел, такі слова транскрибуються або повністю (транслітеруються), або частково, наприклад, *football* – *футбол*, *golf* – *гольф*, *tennis* – *теніс*. Також важливими методами перекладу є метод комбінованої реномінації, дескриптивної перефрази, транскрипції та метод калькування, наприклад, *short-water race* – *заплив на короткій воді*, *open tournament* – *опен-турнір*.

Як свідчить огляд нових спортивних термінів, у сучасній українській мові вони з'являються здебільшого двома способами: запозиченням й адекватним перекладом, наприклад, *бейсбол* (*Кваліфікація до чемпіонату Європи з бейсболу.*) – *baseball* (*The official news source of Major League Baseball including previews, recaps, trades, rumors, press releases and more*), *single* (*Who Should Use the Single Offense?*) – *сингл* (*Швеція зіграла сингль-мікст, Україна потрапила в топ-10.*), *duble* – *дабл*, *roling* – *rolling*, *drop* – *drop*. Однак чим довше певний вид спорту розвивається, тим активніше іншомовні терміни витісняються лексемами української мови, наприклад, *golkeeper* – *воротар* (*Воротар збірної України Георгій Буцан зайняв шосте місце у рейтингу воротарів на Євро-2020, що здійснили найбільшу кількість сейвів.*), *ofsaid* – *поза грою* (*Якщо гравець знаходиться в офсайді в момент передачі м'яча його товаришем по команді, то «поза грою» фіксується у той момент, коли гравець торкається м'яча.*)

Висновки. Отже, у процесі перекладацької роботи з текстами спортивної тематики необхідно досягти точної, достовірної та цілісної передачі змісту оригіналу з дотриманням стилістичних та емоційних особливостей, звертаючи увагу на лексико-семантичні та структурні відмінності між мовою оригіналу і перекладу. Перекладаючи спортивні терміни, варто враховувати лексичну відповідність матеріалу, що перекладається, інформативність і суспільну направленість. Спортивна термінологія перебуває на межі термінологічного поля і загальнолітературної мови з огляду на своє соціальне та культурне значення і, таким чином, залежить від контексту. Переклад термінів з англійської мови українською сфери спорту найчастіше відбувається за допомогою тлумачення, транслітерації, еквівалентів, калькування, описового та змішаного способів.

Перспективою подальших досліджень може бути дискурсивний аналіз текстів англійською мовою сфери спорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ – Ірпінь : ВТФ Перун, 2005. 1728 с.
2. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. та ін. Основи термінотворення: Семант. та соціолінгвіст. аспекти. Київ, 2000. 218 с.
3. Іщенко Т.В. Деякі особливості перекладу фахових текстів спорту. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (Мовознавство)*. 2014. № 126. С. 354–259.
4. Кондратенко Н.В. Спортивна лексика в українському політичному дискурсі як реалізація параметра агональності. *Одеська лінгвістична школа: координати сучасних пошуків* : колективна монографія / за заг. ред. Ковалевської Т.Ю. Одеса, 2014. С. 369–382.
5. Кондратенко Н.В. Тематичні групи спортивної лексики в українській політичній комунікації. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія «Філологія»*. 2014. № 4. С. 121–126.
6. Огороднікова О.В., Палей Т.А. Переклад текстів спортивної тематики: особливості та різновиди. *Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство*. 2018. Вип. II (11). С. 91–97.
7. Паночко М.М. Семантика спортивних термінів як результат метафоризації. *Дослідження з словотвору та лексикографії*. Київ : Вища школа, 1995. С. 90–92.
8. Паночко М.М. Украинская спортивная терминология : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 1978. 20 с.
9. Процик І. Українська футбольна лексика першої половини ХХ ст.: втрачена своєрідність чи польський вплив? *Проблеми слов'янознавства*. 2016. Вип. 65. С. 77–95.
10. Самсон Ю.П. Становлення української спортивної терміносистеми у сучасний період. *Молодий вечерний*. 2020. № 9.1 (85.1). С. 93–96.
11. Симоненко Л.О. Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку. *Українська термінологія і сучасність*. 2001. Вип. IV. С. 3–8.
12. Скрипніченко О.С. Проблеми перекладу спортивних термінів (на матеріалі англійської та української мов). *Вісник СумДУ*. 2006. № 11 (95). Т. 2. С. 166–170.
13. Струганець Ю.Б. Семантика, структура, функціонування футбольної лексики в українській літературній мові початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2016. 20 с.
14. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 438 с.
15. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва, 2001. 224 с.
16. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 1987. 105 с.
17. Гуреева Е.И. Спортивная терминология в лингвокогнитивном аспекте : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Челябинский государственный университет. Челябинск, 2007. 175 с.
18. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. Москва : Наука, 1977. 246 с.
19. Иващенко Л.С. Функционирование терминологической спортивной лексики в публицистике и каналах масс-медиа. *Мова*. 2007. № 12. С. 215–218.
20. Реформатский А.А. Мысли о терминологии. *Современные проблемы русской терминологии*. Москва, 1986. С. 163–198.
21. Чужакин А. Общая теория устного перевода и переводческой скорописи. Москва : Р. Валент, 2002. 160 с.
22. ABBYY Lingvo. URL: www.lingvo.ua.
23. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org>
24. Room A. Dictionary of sports and games terminology. London : McFarland & Company, Inc., Publishers Jefferson, North Carolina. 180 p.